

Pozsony Ferenc

EGY MOLDAVI CSÁNGÓ CSALÁD VALLÁSOS TÁRGYAI

A tárgyi kutatások a magyar néprajztudomány legkimunkáltabb részét képezik. A történeti, összehasonlító és monografikus eszközutalások után a tárgye gyüttesek elemzése családok, közösségek és lokális társadalmak reálisabb megismerését tekinti céljának. A tárgypopulációk vizsgálata hozzásegít a lokális társadalmak szerkezetének, mentalitásának, intézményeinek, identitásának és értékrendjének objektívebb és árnyaltabb megismeréséhez.¹

Dolgozatomban egy moldvai csángó család vallásos, szakrális tárgyi környezetét szeretném felvázolni. A magyar kutatók közül ilyen jellegű kutatást eddig csak Barna Gábor végzett, aki egy alföldi helységben, Kunszentmártonban elemezte a település szakrális tárgye gyüttesét. Az ő tanulmányából nyert indítékkal a moldvai Külsőrekecsinben élő Szarka család vallásos tárgypopulációját mértem fel. Ez a faluközösség a csángók déli csoportjához tartozik és nyelvjárása székelyes jellegű. Viszonylag elzárt település: az Adjudot és Bákót összekötő főúttól 15 kilométerre balra fekszik egy szűk völgyben. Ebben a településben 1962-ben olyan ellenállásba ütköztek a kollektív gazdaság szervezői, hogy erőszakkal sem sikerült létrehozni a termelészövetkezetet. A falu lakosai még az utóbbi évtizedekben is egyéni, magángazdálkodóként dolgozhattak.

Ennek eredményeképpen a faluból kevés ember vándorolt el. A földműveléssel járó kötött életforma, a földrajzi és települési zártság hozzájárult ahhoz, hogy a helységben részleteiben archaikus magyar népi kultúra maradjon fenn. Külsőrekecsin homogén katolikus falu. Lakosai ragaszkodnak anyanyelvükhöz, s még az utóbbi évtizedek asszimilációs légkörében is a szülők kisgyermeküket megtanították magyar anyanyelvükre. Ebben a helységben az említett Szarka Márton juhászgazda családjának szakrális tárgykörnyezetét próbáltam megvizsgálni. A családfo két legnagyobb fiával 60 saját és 150 rábízott juhból álló nyájjal foglalkozik. Felesége pedig a többi 5 gyermekkel a család kéthektáros földterületét műveli meg. A nehezebb munkálatokban kiségiti őket harmadik fia is, aki a család saját traktorát vezeti. Legnagyobb lányuk középiskolát végzett. Ő a család szellemi irányítója. Öntudatos magyarnak és katolikusnak vallja magát. A faluban táncsoportot irányít. A helység búcsús napján az utóbbi években kisebb fesztivált szervezett, ahová meghívta a lészpedi, a

pusztinai, a kalagori és a klézsei magyar csángó táncosokat és énekeseket. 1989 után több alkalommal Magyarországon léptek fel: pl. Jászberényben, Budapesten és a magyar televízió stúdiótermeiben.

Elsősorban Szarka Mária értékrendjét, mentalitását és ízlését tükrözi az a vallásos tárgyegyüttes, ami ezt a családot napjainkban körülveszi. Családjuk szakrális terének három színtere van.

A legtágasabb részt a falu, Külsőrekecsin alkotja. A helység határának külterületén több helyen is keresztet találunk. Ezeket legtöbbször olyan helyen állították, ahol valakit halálosan érintett a villámcsapás. Ez a szokás egységesen elterjedt a román közösségekben. Rekecsinben állítottak nagyobb méretű (2–3 m magas) keresztet a szőlődombok védelmére is. Hosszabb szárazság idején az asszonyok és a leányok imádkozva és énekelve meglátogatják mezítláb a határbeli keresztet, s ott esőért könyörögnek.

Mikor egy másik helységből, a főút melletti községközpontból (Rekecsinből) vagy a szomszédos Csíkból közeledünk a falu felé, határában három méter magas kereszt fogad, s jelzi, hogy szakrális területre léptünk. Miközben haladunk a falu központja felé, az út menti források, csorgók mellett kis építmények találhatók, melyekben Szent Ferenc vagy Szűz Mária szobrai vannak elhelyezve. Ezeket általában Bibliából vett idézetek díszítik és friss virágok ékesítik.

A falu és a vizsgált családi közösség szakrális központjában a templom áll. Annak kertjében egy nagy keresztet találunk, melyet a Szarka család készíttetett. Az oltáron és több szentképen olyan textíliák vannak, melyeket a család adományozott gyermekeik áldozásakor vagy bérmlásakor.

A templomtól nem messze van a család telke és háza. Mielőtt az utcakapun belépnénk, az úton rögtön szembetűnik a csorgónál felállított Szent Ferenc-szobor, melyet egy kisebb méretű építmény védelmez. Mivel szárazság Moldvát nyáron gyakran sújtja, a víz az itt élők lényeges, értékes életeleme, s éppen ezért isteni ajándéknak tartják. A családtagok viszonzásképpen (az egykor nagyobb tiszteletnek örvendő szenteknek) emléket állítottak a kapu előtti csorgónál. A legkisebb lányok feladatkörébe tartozik, hogy hetente egyszer ezt az emléket megtisztítsák a portól, a meleg hónapokban üvegvázában virágcsokrot helyezzenek el benne.

A család telkére két kapu vezet be. Az első (gyalogkapu) az embereké, míg a második az állatoké. Mind a gazdasági, mind a családtagok számára épített kaput kereszttel látták el. Szintén ez a jel került a gazdasági

Czompó Ignác és felesége
a házioltár előtt. Lujzikalagor 1988.
Fotó: Pozsony Ferenc
76. Szentképek díszítik a lakószoba
falait. Pusztina 1993.
Fotó: Gazda Enikő

épületekre és a lakóházra is. A család hajléka négy helyiségből áll: egy tisztaszobából, egy pitvarból, egy hálóból és egy killérszerűen épített konyhából.

A családi házban 1991-ben összesen 433 tárgyat számoltunk össze, ebből 103 (23%) szakrális jellegű. A legtöbb ilyen jellegű tárggyal a tisztaszobában találkoztunk, ahol 63-at számoltunk össze, az előszobaszerű pitvarban 5-öt, a hálószobában 28-at, a konyhában pedig 7-et. A házban talált tárgyak csoportonként a következőképpen oszlottak meg: 27 bútordarab, 104 darab textília, 55 db edény és evőeszköz, 117 db ruházati cikk, 103 db szakrális és 27 db egyéb jellegű tárgy.

Ha csak a család házában talált tárgyakat vizsgáljuk, akkor is szembe-tűnő a vallásos tárgyak nagy száma. Ezeknek egy része valóban megszentelt: többnyire búcsúk alkalmával vásárolt vagy ajándékba kapott emlék, tehát megszerzésük nem járt különösebb anyagi nehézséggel. Kivételt csak két darab 80 cm magas szobor képez. Azokat a szoba sarkában helyezték el még az 1980-as években, amikor áruk egy munkásember havi keresetét jelentette.

Az elemzett vallásos tárgykészlet 70%-a csak az utóbbi tizenöt évben került a család birtokába, a többit pedig a nagyszülőktől örökölték. A gyermekek az előző nemzedéktől kapott vallásos jellegű tárgyakat az utóbbi években lassan a konyhában helyezték el. A házban négy darab kereszt található. Ezek egyértelműen kifejezik a család katolikus egyházhoz való tartozását, szoros ragaszkodását és identitását. Háromat búcsúkban vásároltak, a negyediket pedig a legnagyobb fiú faragta. Minden családtag nyakában láncon szintén keresztet visel. Amikor úton vannak vagy veszélybe kerülnek, ezt a kis keresztet testükhöz szorítják, s Isten segítségét kérve úgy imádkoznak. Meggyőződésük szerint viselésükkel az Atyaúristen megóvja és megvédelmezi őket mindenféle bajtól, szerencsétlenségtől, ártalmas rontástól. Ünnepnap a lányok a nyakukban olyan nyakékeket viselnek, amelyek érmekből állanak, s azok Szűz Máriát vagy a tövissel koronázott Krisztus fejét ábrázolják. Egy-egy ilyen viseleti darabon 15–25 érem is található, mivel a moldvai csángó lányok és asszonyok nagyon kedvelik a dús, gazdag és színes nyakékeket. A házbeli kereszték az ajtók fölötti falon, szegre akasztva helyezkednek el. A tisztaszobában és a hálószobában az udvar felőli sarokban egy-egy 80 cm magas, gipszből készült Lourdes-i Szűz Mária-szobor található, fején a koronával. Az egyik legény színes lámpákat helyezett a korona fölé, és azokkal esténként elektromos áram segítségével megvilágítják a szobrot és a szobát. A szobor köré egy nagy méretű olvasót, két oldalára pedig egy-egy gyertyát és

művirágokat helyeztek el. Ezek voltaképpen a család imádságoshelyei is. A gyermekek itt reggel felkelés után vagy este lefekvés előtt együtt szoktak a földön térdelve imádkozni. Ilyenkor az imádkozás végén rendre megcsókolták az olvasón lévő keresztet. Téli estéken imádkozás előtt mindig meggyújtották a gyertyákat is.

A szobrokat Franciaországból érkezett misszionáriusoktól vásárolták. A falakon több helyen is gipszből készült domborművek, reliefek találhatóak. Ezek a tövissel koronázott Krisztus fejét, Máriát a kiseddel, Jézus szívét ábrázolják. Az ilyen fehér színű gipsz és porcelán reliefeket a szomszédos falvakban rendezett búcsúk alkalmával vándor árusoktól vásárolták.

A szobák falán nagyon sok Máriát ábrázoló képet is találtunk. Ezek a színes nyomtatott képek a *Lourdes-i jelenést*, *Mária mennybemenetelét*, a *Fájdalmas Anyát*, a kiseddet ölében tartó anyát, a fatimai és a somlyói Máriát örökítik meg. Ezeket ajándékba kapták búcsúk alkalmával idegen lelkipásztoroktól. Nagyon gyakoriak a falakat díszítő Jézus-képek is. Legtöbbjük *Jézus Szívét*, *Jézust az Olajfák hegyén*, a galambokkal, tanítványainak körében, utolsó vacsorán és a kereszten ábrázolják. Szent Józsefet, a család védelmezőjét két kép örökíti meg. A többi „közvetítő” közül még megtaláltuk Szent Teréz, Szent Miklós, Szent Ferenc egy-egy képét is, valamint egy purgatóriumábrázolást is. Nagyon sok rózsafüzért, olvasót számoltunk meg a lakásban. Legtöbbjüket egy-egy kép, relief vagy szobor köré helyezték el. Közülük kettő nagyon régi példány, a többieket az 1989-es fordulat utáni utazásaik során kapták ajándékba Magyarországon, s inkább dekoratív funkciót töltenek be. Az imakönyveket a kultikus sarokban elhelyezett Mária-szobor mellett tartják. Több Bibliát és énekeskönyvet a tisztaszobában az asztalon találtunk. Ez is jelzi, hogy a család rendszeresen használja azokat. Az imakönyvek, a bibliák és az imádságoskönyvek egy része magyar nyelvű. Szarka Mária jól olvas magyarul, és kisebb testvéreit is megtanította anyanyelvükön olvasni. Édesanyjuk nem ismeri a román nyelvet, s ezért még a csak románul beszélő papnak is magyarul győnja meg bűneit. Az imakönyveket, Bibliát inkább az idősebb családtagok forgatják, a fiatalok már csak téli estéken olvassák.

Érdekes hiedelemre bukkantam Rekecsinben. A faluban úgy vélik, hogy ha a Biblia szövegét visszafelé olvassák, akkor ártani is lehet valakinek ezzel az eljárással. A helybeliek azzal indokolták az 1991. év nyarán bekövetkezett pusztító, tragikus áradást, árvizet, hogy a klézseiek „visszafelé csitíték a Bibliát”, mivel határuk egy részét a kollektivizálás-kor a külsőrekecsinieknak adták – egyes elvett síkvidéki területek helyett

s most a földreform után nem adták vissza egykori jogos tulajdonosaiknak.

A szenteltvizet szintén a kultikus sarokban tárolják porcelán- és üvegedényekben. Ugyanitt egy litresüvegben tartották a Trunkon merített rózsailatú vizet is, melynek gyógyító erejében meggyőződéssel hisznek. A szentelt vizet betegség, fejfájás idején használják. Megmártják benne ujjaikat, s keresztet vetnek a beteg homlokára, vagy megérintik vele a fájó testrészt, s közben egy imádságot vagy ráolvasást mondanak. A lakásban több szentelt gyertyát is elhelyeztek. Kettő-kettő díszíti a szentsarokban levő Mária-szobrokat, minden szobában a falon szegre akasztva egy-egy gyertya található. A gyertyákat rózsafüzérekkel, olvasókkal díszítik, és így emelik ki annak jelentőségét. Ezeket általában betegség gyógyítására használják. Egy meg nem gyújtott gyertyával a megijedt vagy megigézett gyermek homlokát megérintgetik, s közben egy ráolvasást vagy imát rebesgetnek. Haldokló beteg mellett szentelt gyertyát gyűjtnak, majd később a koporsóban fekvő halott kezébe adják olvasóval együtt. Felhasználhatják *erős üdő*, vagyis vihar idején is. Ilyenkor meggyűjtják, és halkan imádkoznak előtte. Hiedelmek szerint így eltávolíthatják a pusztító vihart, s megakadályozhatják a villám pusztító csapását.

A tisztaszoba asztalán lévő vázában szentelt búzakalászokat helyeztek el. A magvakat vetéskor belekeverik a többi gabonaszem közé, és úgy kerülnek a földbe, hogy jó termést idézzenek elő. A szentelmények sorában nyírfaágakat is őriznek a lakásban. Általában Csíksomlyón, búcsú alkalmával gyűjtik a Kálvária-hegyoldal tetején levő szent berekből, majd azokkal megérintik a Mária kegyszobrot, s ezáltal különleges erő birtokába jutnak. Beteg ember fejénél meggyűjtják a megszáritott ágacskákat, és megfustölik a szenvedőt. Különösen erős vihar és villámlás idején gyűjtnak meg belőle a természeti csapás elhárításáért. Szintén a szentsarokban álló Mária-szobor háta mögött őrzik a csíksomlyói Kálvária-hegyen gyűjtött *Jézus-tenyere* nevű zöld levelecskéket. Ezeket betegség esetén használják. Teát főznek belőle, s megitatják a beteggel. Hatóerejét imákl és ráolvasásokkal segítik.

A tisztaszobában levő falakon több bekeretezett áldozási emléklap található. A képkeretek sarkába egy-egy képeslap méretű, pápát ábrázoló, színes képet illesztettek. A falakon nagyon kevés családi kép található, de csángó házakban elég gyakori, hogy egy-egy családhoz tartozó, már régebb elhunyt páternek bekeretezett, gyászszalagos képét őrzik.

A Szarka család házfalait díszítő szakrális tárgyak nagy része külföldről származik. A legtöbb színes képet Olaszországban, Franciaországban

és Magyarországon nyomtatták. Sokat a helybéli plébános ajándékozott különböző ünnepnapok vagy áldozás, bérmálás alkalmával a gyermekeknek. Fiatal olasz és francia teológusok ajándékai a gipszből vagy porcelánból készült domborművek, reliefek egy része is. Más tárgyakat búcsúk alkalmával vásároltak a család tagjai. Mivel Erdélyből és Magyarországról sok vendéget fogadtak 1989 előtt is, azok általában vallásos tárgyakkal (pl. rózsafüzérrel, szentképekkel stb.) viszonzták a család önzetlen vendégszeretét.

A Szarka család vallásos tárgyi környezete nem különbözik szembetűnően a falubeli többi családnál tapasztalható állapotoktól. Az idősebb rekecsiniek vallomása szerint régebben jóval kevesebb színes kép, dombormű és szobor volt a házakban. Legtöbbször az úgynevezett szentsarokban volt egy kereszt, olvasó, két gyertya, két-három szentkép, szenteltvíz, nyírfaág, búzakalász, Biblia meg imádságoskönyv. Az 1970-es évektől a divatnak is nagy szerepe volt abban, hogy a falakat teljesen beborították a szakrális jellegű tárgyak. Ezek közül kevés rendelkezett interiorizált vallásos jelentéssel. Legtöbbjük csak díszítő funkciót töltött be.

A moldvai csángó családok lakáskultúráját egészen az 1960-as évekig a szigorú funkcionalizmus, visszafogott, mértéktartó díszítettség jellemezte. A falakat halványkékre meszelték, majd azokat néhány őszi, érett színű szőnyeggel, lécszerrel vagy csergével díszítették, s az előbb említett módon teljesen funkcionális tárgyakkal alkották meg a szentsarkot is. Ez a kiegyensúlyozott lakáskultúra az utóbbi évtizedekben fokozatosan megbomlott, s uralkodóvá vált a túlszűfolt díszítettségre való törekvés. Ez a tendencia a textíliák formai változásában is megfigyelhető. A régi csíkózott, mértani díszítőmotívumok helyét napjainkban átvették a disszonáns színezésű, nagyméretű florális elemek. Itt kell jelezni azt is, hogy a színes, különböző méretű vallásos tematikájú képek nagyon csekély esztétikai értéket képviselnek. Legtöbbjük a szentimentalizmus, az érzelgőség és a giccs határát súrolja. Ez a tendencia megfigyelhető a moldvai románok lakáskultúrájában is.

Az 1970-es és '80-as években Moldvában a földtulajdon értéke megcsappant. Helyette a társadalmi hierarchia termelése szempontjából a díszes lakóháznak fokozottan megnőtt presztízshordozó és -szerző szerepe. Napjainkban valósággal tobzódnak a szobák díszítésében. Megjelentek az úgynevezett cseppkömennyezetek és a legtöbb családnál az ezüstözött, aranyozott mintás falfestés az uralkodó. Éppen ezért a szakrális tárgyakkal gazdagon zsűfolt lakásdíszítést divat jellegű folyamatnak érzem.

Másrészt a moldvai csángók házaiban megfigyelhető tény az is, hogy a legfiatalabbaknál sem szűnt meg a szentsarok, csak az még zsúfoltabb, színesebb, giccsesebb formákat nyert. Például az ott elhelyezett szobrok körül megjelentek a műanyagból készült színes virágok, elektromos árammal működtetett színes lampionfüzérék, másfél méter hosszú óriás rózsafüzérék stb.

A felsorolt tárgyegyüttesek vallásos funkciója napjainkban sem üreedett ki teljesen. A moldvai csángóknál még a legfiatalabb nemzedékeknel is mély, meggyőződésen alapuló, interiorizált vallásosság figyelhető meg. A katolikus egyházhoz való tartozásuk ma is identitásuknak alappillére. Az idősebbek magyaroknak tartják magukat, a középkorúak és a fiatalabbak pedig katolikusoknak. Sok esetben a csak románul beszélő katolikus fiatalok is élesen elhatárolják magukat a moldvai ortodox románoktól. Ezt a különbséget, felekezeti identitást fejezik ki a lakásukban található vallásos szimbólumok is, mikor saját helyüket keresik e megbomlott, változó, bizonytalan huszadik század végén.

Szakirodalom

- BARNA Gábor
1987 *A szakrális környezet tárgyai Kunszentmártonban.* In: *Vallási Néprajz* III. Budapest. 218–233.
- HOFER Tamás
1970 *A kalotaszegi kelegye.* Néprajzi Értesítő LI. 15–36.
1983 *A tárgyak elméletéhez. Felszerelések és tárgyegyüttesek néprajzi elemzése.* In: *Népi kultúra – népi társadalom.* XIII. Budapest. 39–64.
- KOSA László
1980 *Egy tanyai gazdaság 1974-ben. Eszköztár és életmód.* In: *A magyar tanyarendszer múltja.* Szerk. Pölszkei Ferenc és Szabad György. Budapest. 399–425.

Jegyzetek

1. Hofer 1983. 39–64., Uő.: 1970. 15–36.; Kosa 1980.
2. Barna 1987. 218–233.